

הבנה והבעה

2 יחידות לימוד

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שלוש שעות וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שני פרקים.

פרק ראשון – הבנה – 50 נקודות

פרק שני – הבעה – 50 נקודות

סה"כ – 100 נקודות

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. הוראה מיוחדת: הקפד על כתב ברור ועל תקינות הלשון, על כתיב נכון ועל פיסוק הגיוני.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטייטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רישום טייטות כלשהן על דפים מחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה! רשום "טייטה" בראש כל עמוד טייטה.
ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

פרק ראשון – הבנה (50 נקודות)

קרא את שלושת המאמרים א'-ג', וענה על כל השאלות שאחריהם.

מאמר א'

היש עתיד לשטחים הפתוחים?

(מעובד על-פי מאמר מאת י' שגיא,* אקולוגיה וסביבה, אוקטובר 1996)

ומי שפאחריית הימים יגלה מעייניו עפר

יוכל לומר: היו להם מדבריות

וחבלי ארץ

היתה להם פלגית בווערת

(נתן יונתן)

רבים מספור הם קטעי השירה והפרוזה המתרפקים על מרחבי הטבע והנוף ועל שדות מוריקים, ואין כנראה אדם שלא חווה את ההתפעמות ממראות של טבע ונוף, את המשיכה אל השטחים הפתוחים ואת הנאת הבילוי במרחב הפתוח. מה פשרה של תחושה זו של אהבת המרחב והטבע? איך ייתכן שאנשים השונים זה מזה בגילם, במוצאם, באופיים, בתחומי עיסוקם – כולם נמשכים אל השטחים הפתוחים, מתגעגעים אליהם וכואבים את היעלמותם?

מותר להניח שהתחושות האלה של אהבה וגעגועים אל המרחב הפתוח מבטאות את הצורך העז שלנו בו ומעידות באופן נחרץ על חשיבותו. ייתכן שתחושות אלה מבוססות על יצר ההישרדות הראשוני של האדם, וקשורות לעובדה שהשטחים הפתוחים הם הבסיס לחיים, ולכן טמונה סכנה בהיעלמותם. שטחים פתוחים הם מקור לייצור והספקה של מזון ולהחדרת מים למי התהום; בהם מתקיימים החי והצומח; בהם נשמרת המורשת התרבותית וההיסטורית; הם חוצצים בין האזורים הבנויים ודרושים כדי להבטיח את איכות הסביבה והחיים בה; הם מספקים מקומות בילוי לשעות הפנאי ולנופש בחיק הטבע.

תחושת הערץ של המרחב והנוף הפתוח הולכת ומתחזקת ככל שגובר הכרסום וככל שאנו הולכים וסוגרים את עצמנו בבטון ובאספלט, שמהם אין חזרה אל הקרקע המקורית. נופים שנעלמו – לא ישובו עוד.

המחסור בשטחים פתוחים מקורו בראש ובראשונה בנתונים הטבעיים והדמוגרפיים של ארצנו ובמדיניות הלאומית הנהוגה במדינה מאז הקמתה. עם אלה נמנים: גודלה הזעיר של המדינה; האוכלוסייה שגדלה בארבעת העשורים האחרונים בקצב של כמיליון נפש לעשור, קצב שאין דומה לו בעולם ואשר צפוי להימשך גם בעתיד. נתונים אלו גורמים לתחרות קשה על כל פיסת קרקע ולצפיפות אוכלוסין מהגבוהות בעולם. אל הנתונים הללו מצטרפת המדיניות הבלבזנית להחריד הנהוגה אצלנו בשימוש בקרקע. מקור הבלבז במשאב הקרקע נעוץ בתקופה שבה הייתה האוכלוסייה היהודית בארץ דלילה, וצריך היה לבסס את היישוב בארץ ולפרוס אותו כדי לקבוע את האחיזה בקרקע ואת גבולות המדינה; אז התפתחה כאן התרבות של "כיבוש הקרקע", שעיקרה פריסה רחבה ככל האפשר של הבינוי והפיתוח וקידוש הפיתוח בכל מקום ובכל מחיר.

* יואב שגיא הוא מראשי החברה להגנת הטבע.

ואולם מדיניות "כיבוש הקרקע" הגשימה את עצמה זה מכבר: במידה מכרעת בגלל מדיניות זו, הפכה ישראל ממדינה דלילת אוכלוסין ו"עתירת" קרקע לאחת המדינות הצפופות והמיושבות בעולם – מדינה שהקרקע והשטחים הפתוחים שבה הם מהנדירים והיקרים במשאביה. גם החקלאים, שבעבר עמדו בראש השומרים על הקרקע החקלאית, הצטרפו בעידוד הממשלות לחגיגה של עסקאות נדל"ן*, בשל הרווחים הכספיים האדירים שהקרקע מניבה בעסקאות אלה.

ממשלות ישראל מקדמות את סלילת "כביש חוצה ישראל" – פרויקט ראוה עתיר שטח ומרובה מחלפים, שלא יפתור את בעיות התחבורה אלא יחריף אותן – וזאת בטרם נוצלו האפשרויות להרחבת כבישים קיימים ולייעול השימוש בהם. כביש זה על מחלפיו הרבים יגזול עתודות עצומות של שטחים פתוחים, וכתוצאה מסלילתו יידרש פיתוח רב תוך בזבוז משווע של קרקע יקרה. במקום לפתור את בעיות התחבורה הציבורית (ובפרט התחבורה המסילתית), שביכולתה לתת פתרון חסכוני וידידותי לבעיות הסביבה ולעזור לרוב האוכלוסייה הנזקקת לתחבורה מסוג זה, המדינה מעניקה משאבים וסבסוד לבעלי הרכב הפרטי.

לא זו בלבד שהמדיניות של ממשלות ישראל איננה מעודדת חיסכון ויעילות בשימוש במשאבי הקרקע, אלא להפך – היא מעודדת בזבוז קרקע וצמצום שטחים פתוחים, עד כדי חיסולם הכמעט מוחלט. וזאת כאילו עדיין עומדות לרשותנו עתודות קרקע בלתי-מוגבלות וכאילו אין חשיבות לנוף הפתוח. מצב דברים זה כבר גרם לכך שחמישית מהשטח המאוכלס של המדינה בנוי, ובנפות תל-אביב, המרכז, ירושלים וחיפה שיעור השטח הבנוי מגיע עד 80%. אם לא יחול מפנה דרמטי בתרבות הבנייה והפיתוח, כל מרכז הארץ בין ירושלים, אשדוד ונהריה יהפוך בתוך 20 שנה לשטח בנוי בשיעור של 100% – עיר אחת גדולה ורצופה בלא כל מרחב פתוח ובלא ריאות ירוקות. או אז נוכל לחוש על בשרנו את התגשמות חזון הבלהות של "נלבישך שלמת בטון ומלט"**.

האם לכך אנו שואפים? האם אנו רשאים להותיר אחרינו ארץ שכולה בטון ואספלט? האם אנו רוצים לחזור למצב שבו מורשתה הטבעית והתרבותית של ארץ-ישראל תיוותר רק בספרים, באלבומים ובמוזאוניים? האם נגזר עלינו לחיות בעיר-מדינה בלא מרחב פתוח ולחפש את צורכנו במרחב פתוח בארצות אחרות?

אפשר וצריך לספק את צורכי הפיתוח, הצמיחה הכלכלית וקליטת העלייה, ובו בזמן לשמור גם על מרחב פתוח ועל דמות הנוף וערכיו. אפשר וצריך לשלב בין הפיתוח לשימור – אין הם בהכרח סותרים זה את זה. יש תשובות מקצועיות אמינות לבעיות הכרוכות בשילוב מושכל של שני הצרכים האלה, שילוב שבלעדיו לא ניתן יהיה להשיג את המטרה האחת של שניהם – הבטחת רווחה אמיתית לאוכלוסיית מדינת ישראל.

* נכסי דלא ניידים, כלומר נכסים שאינם ניידים: מקרקעין, מגרשים, בניינים.

** מתוך שירו של נ' אלטרמן, "שיר מולדת" – במקור לחזון זה הייתה משמעות חיובית.

כדי להשיג מטרה זו בעוד מועד, יש צורך לגבש מדיניות אקולוגית נאותה, הכוללת בקרה ציבורית. יש ליעד שטחים נוספים לשטחים פתוחים, המשמרים את ערכי הטבע והנוף. יש לאכוף את חוקי התכנון והבנייה הציבורית. יש צורך דחוף במפנה של ממש בכל תרבות הפיתוח הנהוגה בישראל – מתרבות של "כיבוש הקרקע" לתרבות של שימור הקרקע – ובאימוץ מחייב של מדיניות לאומית לפיתוח תוך שמירה על הקרקע והנוף. אם לא נתעשת במהירות ולא נשכיל לשנות מן היסוד את תפיסת הפיתוח, תישמט הקרקע מתחת רגלינו. העקרונות והכלים ידועים. האם נשכיל לאמצם בעוד מועד? 65

מאמר ב'

נדלן ארסי

(חלק ממאמר מאת סי' יזהר*, ארץ וטבע, מרץ-אפריל 1998)

הטבע והפְּנוּי אינם סובלים זה את זה. הנח לי, אומר הטבע לבנוי, אטרוף אותך, אומר הבנוי לטבע, וזו ממני, לך סביב, אומר הטבע, אקח אותך את כולך, אומרת העיר אשדוד לחולָה** הזהובה האחרונה מכל חולות שפת הים, אייבש אותך, אומרת הקרן הקיימת לַיִּמָּת החולה, האחרונה מכל יַמּוֹת הארץ, אחצה אותך, אומר הכביש החוצה הגדול הגאוותן לרצועה הצרה שעוד נותרה לפְּלִטָה לאורך השרון. אקלקל אותך, אומרים הקבלנים כשמכסים את נרקיסי השפלה ואת סביוניה בנרקיסי הנדלן ובסביוני הקבלנים. 5

הארץ קטנה והיישוב גדול והולך וגדל. הארץ קטנה כל כך, ששגיאה אחת גומרת הכול לתמיד. שגיאה מְּבֹנֵי אפשר תמיד לתקן, שכונה עלובה אפשר עוד לחדש. שגיאה בטבע עושה אבדן גמור, שאין לו חזרה. חולות אשדוד לא יהיו עוד, אפילו אם ישאירו פינת חול מגודרת למשחק ילדים, ולא ימת החולה, אפילו אם יחזירו לה את כל המים. הזית שהיה כאן פעם על הגבעות ובא הדחפור ועקר וטלטל ותקע אותו קצוץ ומסויד במגרשו של האדריכל – אינו זית, אלא דחליל מעוצב ואבזר דקורטיבי, גדם קרוע של יופי אבוד, כמין "ענתיקה" בחצרו של העשיר ועל שפת שביליו. 10

יש אדריכלים שהאיזון בין הטבע הקיים ובין הבנוי החדש חשוב בעיניהם, והם מנסים למצוא פתרונות ליותר איזון אפשרי. ויש אדריכלים שהעולם בעיניהם הוא כולו רק העיר הגלובלית, והם רואים בעיר את חזות הכול, ומי שחסר לו ורוצה גם טבע, שישלם וייסע לחו"ל. הבנוי בעיניהם הוא התרבות, הוא הקדמה, הוא זירת האדם והוא מרכז העניין האנושי. להסביר להם מה זה הטבע ולמה אי־אפשר בלי הטבע הראשוני והלא פגוע, זה כמו להסביר לחירש מה זו מוזיקה ולמה אי־אפשר בלעדיה או לעיוור צבעים מה זה צהוב ומה ערך ייחודו, או להסביר לחרדון צחיח למה הדגים צריכים ים. 20

* סי' יזהר – שמו הספרותי של הסופר יזהר סמילנסקי.
** חולָה – דיונה, שטח של אדמת חול.

אבל מרחיקי הלכת מכולם הם האדריכלים הרואים בכסף את חזות הכול. כאן אין שדה ואין אדמה ואין נוף ואין טבע, אלא הכול רק דונמים של כסף. כאן המשכנתא והחווה ואתר הבנייה עושים את יפעת סביבת חייו של אדם, והדחפורים של הקבלנים האלה הם האכזריים, האדישים ורבי הכוח יותר מכל מה שאפשר להעמיד כנגדם, ובוודאי שהם אדירים מכל קצת ציוצי קצת המתנגדים יפי הנפש. ועד שאתה צועק כבר אין על מה לצעוק, כבר באו וכבר יישרו וכבר סתמו וכבר חמסו את העולם. ובקרוב בית דומה יהיה נוגע בבית דומה, ומאופק שאיננו עד אופק שאיננו – גגות אדומים. מי יכול להתנגד! בוודאי שלא הטבע. הוא שתקן ואין לו דיבור [—]

מאמר ג'

שפירת הביצה*

(מאמר מאת נ' שטרסלר, **הארץ**, ** 30/11/1999)

אם היה זה תלוי בגופים ה"ירוקים", לא רק ש"כביש חוצה ישראל" לא היה נסלל, אלא גם כביש מספר אחת לירושלים וכביש החוף לא היו קיימים. האחד פוגע בנוף הרי ירושלים, והשני – בגבעות הכורכר שלאורך חוף הים. כבר שש שנים הם נאבקים נגד "כביש חוצה ישראל", ומסרבים להירגע. השבוע הייתה זו החברה להגנת הטבע ושאר ארגוני ה"ירוקים" שהפגינו שוב בניסיון להפריע לסלילת הכביש. מובן שאמצעי התקשורת אהבו לראיין את הלוחמים האמיצים בעד החרציות היפות ונגד כביש האספלט השחור. אני אף מוכן. להמר שאותם "ירוקים" ממש יושבים כלילות שבת ומתלוננים על בעיית האבטלה ועל כך שאין מעבירים יותר כסף לעניים ולחלשים, ובאותה הזדמנות אוטמים את לבם לקשר הברור שבין "כביש חוצה ישראל" לבין צמיחה, תעסוקה ורווחה. נכון שמדובר ברווחה המיועדת רק לאנשים, לא לצמחים ולגבעות חול, אך גם אנשים זה משהו.

במשך שש השנים האחרונות עבר הכביש את כל המסלול המפותל של רישוי, ועדות, ערעורים ובג"צים. מתברר שחברת "כביש חוצה ישראל" אינה אדישה לנושא הסביבתי. היא העסיקה מומחים בעלי שם בנושא, ו-7.5% מעלות הכביש מוקדשת לתיקונים סביבתיים, כמו מנהרה באזור בן שמן, קירות אקוסטיים, חלקים שקועים, גינות וכדומה. אבל כל זה לא מספק את ה"ירוקים". הם רוצים שלא יהיה שם כביש, אף-על-פי שכל מומחי התחבורה מסכימים שמדובר בכביש נחוץ, שייחפך לחוט השדרה התחבורתי של ישראל – וזאת בלי כל קשר לרכבת שגם היא נחוצה.

* שפירת היא סוג של חרק.

** נחמיה שטרסלר הוא עורך בכיר לכלכלה וחברה בעיתון "הארץ".

- 20 אין ויכוח שהתשתית התחבורתית של ישראל מפגרת ביותר. מבחינת ק"מ-כביש לנפש, אנחנו ברמה הכי נמוכה באירופה, חצי מפורטוגל. רמת הצפיפות אצלנו היא מהגבוהות בעולם, מספר שעות העבודה המתבזבזות בדרכים עקב הפקקים הוא עצום, וכך גם מספר התאונות הקורות בגלל תשתית גרועה. במשך שנים טוענים פרנסי הדרום שהם מנותקים מהמרכז, וזה יוצר בעיות תעסוקה, חברה ותרבות. הם מתחננים לכביש טוב שיקרב אותם למרכז. והנה מקימים עכשיו כביש כזה – אז גם זה לא טוב? טוענים
- 25 אצלנו שאין מספיק השקעות בתשתית, והנה עכשיו מתחיל פרויקט, שמשמעותו השקעות של 850 מיליון שקל מדי שנה בחמש השנים הבאות, ותעסוקה יצרנית ל-2,000 עובדים ישירים ועוד 8,000 בתעשיות נלוות – אז גם זה לא רצוי?
- האזורים בסיפור הם "ירוקים". כי מי שרוצה למנוע את סלילת "כביש חוצה ישראל", כאשר האבטלה מגיעה ל-213 אלף איש – רובה בפריפריה, יש לו לב אכזר. ואם נדייק, יש לו לב רחום וחנן לשפירית הביצה, אך לב של אבן לאנשים.
- 30

ה ש א ל ו ת

ענה על כל השאלות 5-1.

1. **במאמר א'** מצויים הרכיבים האלה: הנחה; בעיה וגורמיה; המלצה. ענה על השאלות שבסעיפים א-ג:

- א. מהי הנחה שהכותב מסתמך עליה? (2 נקודות)
- ב. מהי הבעיה המרכזית שעמה מתמודד הכותב במאמר, ומה הם הגורמים לה (גאוגרפי, דמוגרפי, מדיניות לאומית)? (9 נקודות)
- ג. מהי המלצת הכותב לפתרון הבעיה? (3 נקודות)

2. א. **במאמר א'** הכותב מרבה להשתמש בשאלות. הסבר את מטרת השימוש בשאלה או בשאלות בשניים מהמקומות האלה:

(1) בכותרת

(2) בשורות 50-53

(3) במשפט הסיום

(6 נקודות)

- ב. בשורות 64-65 מופיע הביטוי: "תישמט הקרקע מתחת רגלינו".

כיצד ביטוי זה משרת את כוונת הכותב?

(בתשובתך התייחס הן למשמעות הבסיסית של הביטוי והן למשמעותו המושאלת).

(3 נקודות)

3. כביש חוצה ישראל נזכר בכל אחד משלושת המאמרים שקראת.
- א. מהי עמדתו של כותב **מאמר א'** כלפי סלילת הכביש? בסס את תשובתך על שני נימוקים (של הכותב) ועל שני ביטויים או מילים מתוך המאמר. (4 נקודות)
- ב. מהי עמדתו של כותב **מאמר ב'** כלפי סלילת הכביש? הבא מהמאמר מילה אן ביטוי לביסוס קביעתך. (2 נקודות)
- ג. מהי עמדתו של כותב **מאמר ג'** כלפי סלילת הכביש? בסס את תשובתך על שלושה נימוקים (של הכותב). (4 נקודות)
4. מהי עמדתו של הסופר ס' יזהר ב**מאמר ב'** בנושא הפיתוח לעומת שימור הטבע, ובאילו אמצעים רטוריים הוא מביע אותה?
ציין שלושה אמצעים כאלה, והדגם מהמאמר כל אחד מהם. (9 נקודות)
5. כותרות מאמרים ב' ר-ג':
- א. כותרת **מאמר ב'** "נדלן ארסי" – היא צירוף לשון ייחודי של הכותב.
נדל הוא מרבה רגליים ארסי.
הסבר במה משרתת הכותרת את עמדת הכותב. (4 נקודות)
- ב. "שפירית הביצה" נבחרה ככותרת ל**מאמר ג'**, העוסק ב"כביש חוצה ישראל".
הסבר במה כותרת זו משרתת את עמדת הכותב (היעזר בנימה העולה מן הכתוב בסוף המאמר). (4 נקודות)

פרק שני – הבעה (50 נקודות)

בחר באחד מהנושאים 6-9, וכתוב עליו חיבור בהיקף של כשני עמודים.

6. "הטבע והבנוי אינם סובלים זה את זה." (מאמר ב', שורה 1)

ציטוט זה מבטא את הדילמה שבין פיתוח עירוני-עשייתי מואץ לבין שימור הטבע. כתוב מאמר תגובה על אחד או שניים מהמאמרים שקראת לכתב-עת העוסק בענייני חברה וסביבה. במאמרך הצג את עמדתך, נמק אותה בעזרת דוגמאות מסביבתך הקרובה או ממה ששמעת או קראת.

7. איכות חיים

יש הטוענים שאיכות חיים נגזרת ממצב כלכלי, ויש הטוענים שאיכות חיים תלויה בגורמים אחרים.

כתוב מאמר ובו הסבר מהי איכות חיים בעיניך. נמק את דבריך בעזרת דוגמאות מסביבתך הקרובה או הרחוקה, מן ההיסטוריה, מן הספרות, מן הקולנוע וכדומה.

8. זכויות הפרט – גם למוגבלים בחברה!

במסגרת פעילות בית-הספר שהוקדשה לזכויות הפרט נדון הנושא: הזכויות של אנשים המוגבלים מבחינה בריאותית.

כתוב מאמר בנושא זה לעיתון בית-הספר. במאמרך תאר את הקשיים שבהם נתקלים אנשים אלה בחברה בישראל, והצע דרכים שיקלו עליהם ויאפשרו להם חיים עצמאיים ומלאים ככל האפשר.

(תוכל לכתוב על מוגבלות מסוימת אן על סוגים שונים של מוגבלויות.)

9. ערכים וחשיבותם לחברה

לפניך שתי מובאות מדברי חז"ל:

"על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים."
(מדברי שמעון הצדיק, מסכת אבות, פרק א', משנה ב')

"על שלושה דברים העולם עומד: על הדין ועל האמת ועל השלום."
(מדברי רבן שמעון בן גמליאל, מסכת אבות, פרק א', משנה י"ח)

בדברים אלה של חז"ל משתקפת ראייה ייחודית של הערכים המהותיים והחשובים לחברה. כתוב מאמר והצג בו שניים מן הערכים הנזכרים במובאות. דון במשמעותם ובחשיבותם לחברה בתקופתנו.

תוכל לבחור את הערכים מאחת המובאות או משתיהן.

בהצלחה!

זכות היוצרים שמורה למדינת ישראל
אין להעתיק או לפרסם אלא ברשות משרד החינוך